

vecklingens drivkrafter blir i sådana tillfällen mycket entydig och tenderar att bekräfta baksidestextens förklarade framställning: "... de möjligheter som tekniken öppnar och om de begränsningar som vårt behov av identitet och tillit medför."

Samtidigt är de många och stora svepen genom historien oerhört eggande och tankeväckande: än är vi i 1200-talet, än i järnvägarnas tillkomsthistoria, än i tankar om Europas framtid. Vi får härigenom syn på historiens stora linjer och de görs relevanta för förståelsen av den pågående samhällsutvecklingen. Gunnar Törnqvist har således skrivit en bok som, trots vissa invändningar, på ett spännande och lättfattligt sätt kontextualiserar regionalismen både som rörelse och som diskurs i ett historiskt och nutida samhälleligt sammanhang.

Kjell Hansen, Landskrona

Janken Myrdal: *Jordbruket under feodalismen 1000–1700*. Natur och Kultur/LTs förlag i samarbete med Nordiska museet, Stockholm 1999. 407 s., ill. ISBN 91-27-35221-8.

Den stora sammanställningen av Sveriges jordbruks-historia som Nordiska museet tagit initiativ till går vidare. Nu har det andra bandet i *Det svenska jordbrukets historia* kommit ut; *Jordbruket under feodalismen 1000–1700*. Författare till boken är projektets vetenskapliga huvudredaktör, professorn i agrarhistoria, Janken Myrdal, vid Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna.

Janken Myrdal är en av nyckelfigurerna i dagens svenska agrarhistoria. På sätt och vis kan det sägas att det var han som återuppväckte agrarhistoria som ämne i Sverige under 1980-talet. Då hade etnologin, eller folklivsforskningen, allt mer lämnat bondehistorien. Etnologins källor till historisk kunskap hade bl.a. varit frågelistor, studier av den materiella kulturen – exempelvis redskap och kläder – men framför allt samtal, intervjuer och forskarens delaktighet i vardagslivet hos dem som studerades. När så etnologins främsta källa till kunskap, informanterna – de som själva upplevt allmogesamhället, blev allt mer sällsynta, flyttades naturligt nog fokus över från bondesamhället till studier av närsamhället i nutid. Vilket gjorde att bondens historia hamnade i ett akademiskt vakuum.

Där etnologin inte längre kunde förmera kunskapen om allmogesamhället utan att behöva överge ämnets kärna har Myrdal gjort en dygd av nödvändigheten i att

kombinera en mängd olika källor för att nå vidare kunskap om allmogens liv. Detta visar han med högsta tänkbara tydlighet i *Jordbruket under feodalismen*. Myrdals agrarhistoria är tvärvetenskaplig och kombinerar ekonomisk historia med arkeologi, kulturgeografi, etnologi och även konsthistoria. Hans kombinationer av källmaterial innefattar allt från medeltida kyrkmålningar över klassiskt historiskt material och arkivmaterial till redskapsstudier. Och kanske är det just redskapsstudierna som är Myrdals främsta kännetecken. Få andra historiker besitter numera kunskaper om redskapen som historisk kunskapskälla.

I *Jordbruket under feodalismen* visar Myrdal att den tvärvetenskapliga agrarhistorian är en utmärkt metod för att ge historisk förståelse. I ett exempel om regionala skillnader i storleken på åkrarnas avkastning blir detta tydligt: Upplands och Östergötlands slättbygder är båda högproduktiva jordbruksområden med relativt likartade naturförutsättningar för god sädesproduktion. Ändå var det stor skillnad på avkastningen från lika stora åkrar i dessa områden. Från 1550-talet samlade kronan in korntalsuppgifter från hela landet. Korntal är benämningen på hur stor avkastning den sådda säden ger. Ett korntal på tre, som under denna tid var det vanligaste i landet, innebar att om bonden sådde en tunna råg så gav skörden tre tunnor. Korntalen under 1550-talet var för Uppland mellan sex och sju medan det under samma tid i Östergötland låg på fyra. Hur kan det komma sig? Ett klassiskt historiskt svar på den frågan skulle kunna vara att Uppland var ett mer utvecklade område än Östergötland och att man exempelvis använde bättre jordbearbetningsredskap där. Men kyrkmålningar av jordbrukande bönder och likaså bouppteckningar visar att i båda områdena brukades jorden med samma redskap, högarder. När denna hypotes visat sig vara felaktig kan man gå vidare och kanske fundera på om det har funnits fler djur på de uppländska gårdarna och som därmed haft tillgång till mer gödsel som kunnat höja avkastningen. Men när kungsgårdarnas räkenskaper och allmogens boskapslängder går igenom så visar det sig att de båda områdena haft ett likartat antal djur. Inte ens klimatet skiljer sig nämnvärt åt. Ändå gav åkrarna i Uppland nästan dubbelt så mycket som de i Östergötland.

Myrdal väljer att ge en näringsgeografisk förklaring till skillnaden. De uppländska gårdarna låg närmare rikets centrum. Där, i det mycket expansiva Bergslagen och i Stockholmsområdet, fanns det en stor efterfrågan på brödsäd, vilket skapade en marknad för de omkring-

liggande regionerna, däribland Uppland. Bönderna i Uppland valde därför en strategi för sitt jordbruk där betydligt mer arbete investerades i åkern för att höja avkastningen. Detta gjorde att korntalen stegs, samtidigt som avkastningen per investerad arbetstimme sjönk. Bönderna i Uppland hade således, när de specialiserat sig på sädesodling, fått mindre tid över till andra sysselsättningar såsom hemslöjd, skogsbruk med tjärbränning eller kolning m.m. I andra områden, där man inte hade samma lönsamma avsättning för sina jordbruksprodukter har strategierna varit annorlunda. Och tur var väl det, för böndernas så kallade bisysslor var oerhört viktiga för Sveriges ekonomi under denna tid. Myrdal ger ett exempel från järnframställningen som belyser detta:

”Det största arbetet i järnhanteringen låg inte i gruvor och bruk, utan hos bönderna. Kolning, transporter av kol, malm och järn sköttes av bönder. Dessa moment utgjorde sju till åtta tiondelar av järnframställningen. Detsamma gällde kopparn.”

Med *Jordbruket under feodalismen* visar Myrdal att ämnet agrarhistoria har en mycket viktig roll att spela då vår historia ska skrivas, tolkas och förstås. Att sätta den vanliga människan i centrum och att våga använda sig av allt tillgängligt källmaterial ger en ökad förståelse för vår historia. Visste du förresten att Sverige sedan slutet av 1600-talet var helt beroende av spannmålsimport för att klara av att försörja sin befolkning? 1685 importerades bara från Baltikum 150.000 tunnor, eller 15.000 ton, råg.

Bildmaterialet i boken imponerar. Bildredaktör Ann-Sofi Forsmark har lagt ner ett stort arbete på att finna illustrationer som verkligen stöttar och fördjupar texten.

Niklas Cserhalmi, Norrköping

Claes Ellehag: *Palatsen i Stockholm under stormaktstiden*. Bokförlaget Signum, Lund 1998. 236 s., ill. ISBN 91-87896-38-9.

Konsthistorikern Claes Ellehag har i en rad skrifter behandlat 1600-talets svenska slotts- och palatsarkitektur, bl.a. i doktorsavhandlingen *Fem svenska stormanshem under 1600-talet* och i ett av arkitekturavsnitten i barockdelen av *Signums svenska konsthistoria*. Också hans nya bok har utgivits av Signum och är liksom förlagets övriga publikationer rikt och pedagogiskt genomtänkt illustrerad: foton av exteriörer och interiörer, äldre kartor, arkitekturritningar och avbild-

ningar (inte minst ur Erik Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna* och dess förarbeten) och därtill författarens egna rekonstruktioner av försvunna eller ombyggda palats samt klargörande tabeller och diagram. Man saknar dock norrpil på arkitekturplanerna, vilket skulle ha underlättat orienteringen.

Drygt femtio privatpalats uppfördes i Stockholm under perioden 1630–1720. Av dem är ett trettiotal bevarade. *Palatset* definierar Ellehag som en herremans stadsbostad, vanligen uppförd i sten och med representativ utformning. Inte bara hög- och lågadeln byggde palats; i ett par fall uppförde också nyrika köpmän byggnader som i storlek och prakt kunde tävla med högadelns. Palatsen är en utpräglad huvudstadsföreteelse. Ellehag vill bara beteckna två byggnader utanför Stockholm som palats: Torstensonska palatset och Gatenhielmska huset i Göteborg.

Rikast på palats var och är Gamla stan. Där och på Riddarholmen byggde den gamla godsägar- och riksrådsadeln sina stadsresidens. Bland de sexton palatsen i Gamla stan kvarstår flera välkända sådana: Axel Oxenstiernas palats vid Storkyrkobrinken, Nicodemus Tessin d.y.:s vid Slottsbacken (nu landshövdingeresidens), myntmästaren Isaac Kock-Cronströms på Skeppsbron, Erik von der Lindes på Västerlånggatan, Greger von Schönfeldts på Stora Nygatan, Erik Rynings och Reinhold Leuhusens palats (Petersenska huset), båda vid Munkbron, Gustav Bondes palats vid Riddarhustorget m.fl.

Mellan Bondeska palatset och Riddarholmen förmedlar Riddarhuset övergången till koncentrationen av ännu bevarade aristokratpalats kring Riddarholmskyrkan: Bengt Oxenstiernas (Hessensteinska huset), Johan Gabriel Stenbocks, Peder Sparres, Carl Gustaf Wrangels, Schering Rosenhanes. Liksom Bondeska palatset används dessa byggnader numera av domstolsväsendet, som väl förvaltar dem och i flera fall låtit genomföra antikvariskt förtjänstfulla restaureringar.

På Norrmalm och Södermalm fanns ett tjugotal palats. På Norrmalm uppförde Lennart Torstenson sitt palats vid dåvarande Norrmalmstorg (Gustav Adolfs Torg). Byggnaden inleddes på 1780-talet i det nyuppförda Sofia Albertinas palats (numera UD), men fasaden mot Fredsgatan är ännu intakt. Långt upp på Drottninggatan ligger fortfarande Hans Petter Schefflers palats (”Spökslottet”). På Södermalm är Louis De Geers palats på Götgatan (numera Holländska ambasadens), van der Nootska palatset på S:t Paulsgatan, Joakim Lillienhoffs palats vid Medborgarplatsen och